УДК=726.54(497.11)"17"

Влада Гошњић
mojakapsala@gmail.com

ЧЕТИРИ ЦРКВЕ ЛЕГЕНДАРНЕ МИЛИЦЕ – ПРИЛОГ ИСТОРИЈИ ЦРКВЕ БРВНАРЕ У МИЛИЧИНИЦИ

Апстракт: Црква брвнара у Миличиници са краја XVIII века која је својим одликама постала један од узора каснијим неимарима при подизању сличних грађевина, није промакла научном интересовању, тако да су познате основне црте њене историје, архитектуре и уметности. Наставак проучавања прошлости храма у овом раду заснива се на откривању нових извора који доносе непознате детаље о прошлости храма, бацају ново светло на неке од ранијих недоумица и намећу нове закључке.

Кључне речи: Миличиница, црква брвнара, неимар Игњат Петровић, Митар Мајић Миличанац, учитељ Јаков, учитељ Алекса, кисела вода.

Досадашња историографска сазнања

Прве вести о цркви брвнари у Миличиници оставио је Јоаким Вујић који ју је посетио 13-14. октобра 1826. након чега је у *Путешествију по Сербији* записао да је *„црква доле с каменом а горе с плашинама дрвенима начињена и довершена је лета 1791., августа 23-го. Она лежи између лепи планина, на једном оцедитом месту. Храм цркве јест свјати великомученик Георгиј. Близу цркве јест један исцелителни источник, који се зове Двориште, и недалеко от цркве тече река Тамнава. Ова црква држи и неке мале грунтове, за које Турчину спахији плаћа главницу по 10 гроша на годину.“*[1]

Милан Ђ. Милићевић региструје цркву која му није привукла већу пажњу, вероватно што о њој није много знао, те је помиње

[1] Ј. Вујић, *Путешествија по Сербији,* 1-2, Београд 1902, 34/II.

само као оријентацију за изворište Тамнаве наводећи да река настаје од више потока који се сливају са Влашића, при чему је главни *„кисела вода код цркве у Миличиници“*.[2]

Нову годину градње наводи Љубомир Павловић, имена ктитора и податак да је на месту цркве брвнаре некада био храм који је постојао *„од Косова“*, с тим да *„Старе цркве нема, за њу предање вели, да је порушена и да је била мало више ове уз поточић, а по више сеоског гробља. Садашња црква, покривена клисом и од брвана, подигнута је 1792. год. трудом поп-Јевте и уз материјалну потпору Митра и Радојице Миличанаца.“*[3] Он бележи и предање према којем је Милош Обилић, родом из Дворишта у Поцерини, имао три удате сестре: Милицу, Доку и Паун. Када је Милош кренуо на Косово, са њим су пошли и њихови мужеви, али се нико није вратио, већ су сви изгинули. Сестре су наследиле Милошево имање, а за успомену, одлучиле су да свака подигне цркву на месту где се растала од брата, и то Милица у Миличиници, Дока (Евдокија[4]) у Докмиру, а Пауна у Паунама.[5]

Мирјана Ћоровић Љубинковић и Радивоје Љубинковић описују цркву према натписима и записима нађеним у храму. На основу урезаног натписа у дрвету, у проскомидији, добили су потврду предања о претходној цркви која је *„порушена“*[6] и сазнали су име човека заслужног за градњу („66 година нїе пожла цр: хр: с верховнихъ апостоль Петра и Павла и данас БЖ: пов изнова сгради азъ грешни паче всехъ человѣкъ юрен евтїмїн о... оче стн поменн ме на стон танни тако тебе црствн небномъ“).[7]

На јужном порталу (спољњи део источног довратника) урезан је натпис о неимару и градњи темеља („ненмарь бисть игнать петровичъ постави се темель августа 23 1791 лѣта“),[8] док натпис црвене

[2] М. Ђ. Милићевић, *Кнежевина Србија,* Београд 1874, стр. 409 и 420.

[3] Љ. Павловић, *Колубара и Подгорина,* Ваљево 1991, стр. 795.

[4] М. Милојковић, Миличиница, Колубара - народни календар за 1991, Ваљево 1991, стр. 62.

[5] Павловић, исто, стр. 795.

[6] Исто.

[7] М. Ћоровић Љубинковић, Р. Љубинковић, Миличиница, Археолошки споменици и налазишта 1 – Западна Србија, Београд 1953, стр. 155.

[8] Исто.

боје на своду наоса сведочи о завршетку градње („1792 лѣта мїа̑ августа 23 дне совершисѧ цр̑ковь поп евто положи трѣдь“).[9] Вести о потпуном завршетку радова срећу се на зиду, јужно од двери („1794 год.“)[10] и са источне стране горњих двери, између брода и припрате („попь евто соверши церковъ м... 1794 августа 27“).[11]

Љубинковићи су пронашли и натписе који сведоче да су поред попа Јевте прилог давали и његови сродници Бошковићи, као и два брата Миличанца. На каменом Часном трапезу уклесано је „аз попь евта сог(ради)“,[12] на јужном стубу двери, са западне стране, урезано је „п(оп) евт(о)“,[13] на јужним вратима црвеном бојом је записано „евто бош(ко)ви(чь) плати“,[14] а на источном зиду олтара истом бојом „поп евто м“.[15] На западним вратима црвеном бојом је исписано „бошко врата плати“,[16] а на јужном делу свода такође црвеном бојом „прилжи зас: лазѡ бошковичь 100 гроша“.[17] На јужном делу брода, на граници са сводом, урезано је „димтарь миличанаць. даде 500 гроша“,[18] а на своду, нешто источније од овог натписа, записано је црвеном бојом „радонца и димтарь два брата рођена зовоми миличанци титори биша“.[19]

Натпис црвене боје у јужном делу свода, изнад брода, говори о одласку попа Јевте у манастир Враћевшницу, истога дана по завршетку радова („ѿтиде ѿ по[пь] [е]вта из миличинце манастир[ъ] [вр]аћевштницѹ 1794 авгт: 27“),[20] док запис из *Посної тріода* (Москва, XVIII) говори о необично касном освећењу цркве („осветно црквѹ 2 февруаре 1799: г. свештеник миличански о. іеротіе“).[21]

[9] Исто.
[10] Исто.
[11] Исто.
[12] Исто.
[13] Исто.
[14] Исто.
[15] Исто.
[16] Исто.
[17] Исто.
[18] Исто.
[19] Исто.
[20] Монашење мирских свештеника је било често повезано са упокојењем попадије, што је вероватно и овде случај.
[21] Исто.

Посебна група записа говори о школи коју је 1824. основао Јаков из Руме (први: „сей трнодъ церкве и храма св. вел. георгіа потписа ѵчитель іаковъ... роден ѵ срем, варошн рѵмьн. пришель за ѵчителъ въ миличинце 6 іюніа зачель ѵчитъ іношь къ просвѣщенію сего описаного въ 1824 лѣто“; други: „іаковъ ѵчител нз бѣдила 1825 г. ова книга полезна, али нема онога кон би до конца совершїо правило и исправно како гласи окончао. ербо они кон свршују управ ништа ѵ овој книзи не разумевају и то је вероватно са овим потписом іаковъ.“).[22] Љубинковићи су скренули пажњу да су записи преписани из црквеног летописа који се више није налазио у цркви.[23] Према истом летопису, школа је била намењена образовању свештеника, чему у прилог наводно говори урезани спољни натпис на јужном довратнику западног портала („ермо мелетї радовашї“).[24]

Аутори истраживање завршавају закључком да је основа цркве правоугаона са полукружном апсидом и отвореним тремом. *„Над „женском припратом“ постоји, делимично срушена, дрвена галерија. Иконостас је постављен на самом почетку кружног лука апсиде... Трем је данас у рушевинама. Обоја врата, и западна и јужна, обрађена су у дрворезу, као и иконостас, који је данас уплавном пропао... Сачувана је стара камена часна трпеза са нејасним записом. То је једини камени објекат у целој цркви. Црква је покривена ситним клисом, што је старији начин покривања. Као и обично, брвнара је постављена на камене темеље, и за три степеника издигнута је над нивоом околног земљишта.“* Аналогију налазе са црквом у Тополи, уз мишљење да је *„Црква ... једна од најлепших сачуваних брвнара, ванредно прецизно грађена.“*[25]

[22] Исто, стр. 158-159. Трећи непубликовани запис објавио је Бранко Вујовић: „*Сим потписом всјак уразумет писаније морат, в разумително знати по одному теченију описанаго, докол сеј триод царствујет, дотоле знатисја морат, когда је учитељ зачел у Миличиници јуносит у просвештеније водити, кад 1824 зачел и у 1825. окончат до последњеј јануарија*“ (Вујовић, 1984, 80).

[23] Ћоровић Љубинковић и Љубинковић, стр. 159.

[24] Највероватније је реч о игуману Мелентију (Михаило Гавриловић; Росићи, 1798 - Боговађа, 1843). Био је припадник више братстава (Каона, Радовашница, Врањевшница, Рајиновац...), док је манастиром Боговађом у којој је примио монашки постриг управљао током 1823-24, 1839-42 и 1843. године.

[25] Исто, стр. 159.

Бранко Вујовић анализира цркву из угла историје уметности са архитектонским описом истичући да је реч о брвнари са највећом површином једнобродне основе (17,75 x 7,65 x 8,00 m - површина 128 m²) у односу на аналогије (Брзан, Вреоци, Даросава, Вранић, Покајница). Црква се састоји од олтара, наоса, припрате са спратним хором и отвореним тремом на западу. Цео простор покрива јединствен кров који је јако стрм, покривен шиндром и са стрехом нешто мањег нагиба. Изнад олтара и наоса изведена је полукружна таваница од шашоваца (лажни свод), док су шашовци изнад трема и припрате постављени водоравно (класична таваница).[26]

Дрвени елементи су обрађени завидном вештином, а мајстори су посебну пажњу обратили на стубове, унутрашње преграде, фризове, степениште, врата на западу и југу, дрвени намештај и иконостас на којем нису сачуване оригиналне иконе, као ни једно од троје двери.[27]

Аутор издваја престоне иконе Христа и Богородице, за које претпоставља, истина без доказа, да су *„настале у време завршетка изградње цркве, то јест око 1794. године, као дело руку месног иконописца који је однеговао свој сликарски израз на домаћој сликарској традицији, али са доста барокних поука које је примио у неком од прекосавских сликарских средишта... све то упућује на тражење видљивих сличности са руком Хаџи-Рувима Нешковића, који је, по нашем мишљењу, могао насликати ове престоне иконе.“*[28] Касније се поново изјаснио да је иконопи-

[26] Б. Вујовић, *Старине цркве брвнаре у Миличиници*, Гласник МИАВ бр. 19, Ваљево 1984, стр. 66-67.

[27] Исто, стр. 67-70.

[28] Исто, стр. 69-73. У историографији доминира став Славка Шакоте по којем се хаџи-Рувим “бавио искључиво графичким техникама“ због чега његов рад „са бојама и кичицом остаје и даље неизвесно подручје“ (Маринковић, 1989, 328). Став не уважава записе у којима хаџи-Рувим наводи себе као коаутора икона у боговађској цркви („ѡн нашъ манастиръ вкраснсмо иконїнцъ писанїемъ“ [Стојановић, 1903, 320-321, записи бр. 3773-3780], односно „пи́сасмо ѡлта́ръ се́го мо́, боговаѣе“ [БмБ, Пролог пре 1789, 153]). Слично је и са записом из Триода (Лавов, 1730) цркве у колубарском Лесковцу у којем хаџи-Рувим оставља вест да је 1801. лично учествовао у фрескописању два олтарска стуба у Кривају („попнса́смо сто́лпа два̀ олта́рна“), чиме речи Вука Караџића по којима је

сац много ближи хаџи-Рувиму и његовој школи, него Теодору Стефановићу из суседне Голе Главе, а износи и мишљење да су иконе донете из Докмира, јер на тамошњем иконостасу који се стилски поклапа оне недостају.[29]

Пажњу му привлаче и графичка икона у облику диптиха (1677), серија од 10 икона из прве половине XVIII века за које сматра да можда представљају ране радове Николе Апостоловића или његовог ученика, затим *Св. Никола* (Илија Петровић из Палежа?), *Св. Георгије* (Лазар Стајић, 1818) и руска икона *Богородица неопалима купина* (кр. XVIII или поч. XIX века).[30]

Од књига описује *Јеванђеље мало* (Москва, поч. XVIII),[31] *Минеј* (Москва, прва половина XVIII),[32] *Апостол* (Москва, прва половина XVIII),[33] *Служебник* (Москва, средина XVIII), *Триод цветни* (Москва, средина XVIII), *Триод посни* (Москва, XVIII),[34] *Устав* (Москва, крај XVIII), *Типик* (Москва, прва половина XIX) и *Србљак* (Београд, 1861).[35]

Последњи истраживач миличанске цркве био је Недељко Радосављевић који је критички објавио књигу прихода (1846-1863) овог храма. Описујући прошлост цркве аутор не доноси нове податке, али зато разматра претходна сазнања и покушава да изведе нове закључке, попут мишљења да је реч о цркви која је постала узор за сложену заобљену основу храма, стрми заобљени кров и декоративну пластику појединих делова цркве.[36]

„знао... иконе писати“ (Караџић, 1829, 196) добијају историјску потврду. На жалост, ни једно од наведених дела није сачувано.

[29] Б. Вујовић, Уметност обновљене Србије 1791-1848, Београд 1986, стр. 203.

[30] Вујовић, стр. 74-78.

[31] Књигу је купио 1765. Михаил, патрон Свето-успенске парохије у Новом Саду, од Исаије Полеталова, проигумана светогорског манастира Св. Павла. Током 1806. је била у поседу јеромонаха Симеона (Максимовић), постриженика манастира Беочина у Фрушкој Гори.

[32] Припадао манастиру Каони. Један од два записа у књизи је исписао архимандрит хаџи-Рувим (Нешковић-Ненадовић).

[33] Исти власници као и у случају малог Јеванђеља.

[34] Садржи запис о освећењу цркве и три записа учитеља Јакова.

[35] Вујовић, стр. 78-81.

[36] Н. Радосављевић, Стара црква у Миличиници – књига прихода и расхода 1846-1863, Београд 2012, стр. 18.

Нова открића и закључци

Прва(?) и друга црква (Св. апостоли Петар и Павле) - Према натпису у проскомидији, раније је постојала црква *Свети̑х апо̑стола Пе̑тра и Павла* која је изгорела. Љубомир Павловић примећује предање које потврђује постојање цркве још *„од Косова“* за коју се мисли да је раније била манастир,[37] а у заостатак њених традиција може се уврстити и Петровдански сабор код миличанске брвнаре у XIX веку.[38]

Историографи су време разарања претходне цркве рачунали 66 година пре градње цркве брвнаре, што је падало у 1726, при чему је само Недељко Радосављевић предложио другачију хронолошку варијанту (*„око 1725.“*).[39] Једини извори на основу којих се може датовати уништење јесу натписи у цркви брвнари по којима је градња почела 1791, а завршила се 1792, односно 1794. (унутрашња декорација?), због чега се разарање мора сместити у период 1725-1728 године. Упркос доказа, постојање претходне цркве у званичној историографији се ипак сматрало неразрешеним, јер је година уништења падала у доба када су овим пределима владали Аустријанци који нису рушили православне храмове.[40]

Питање постојања претходне цркве и њеног уништења је могуће разрешити, али је одговор везан за настанак и развој Миличинице. Љубомир Павловић је сматрао да се насеље раније највероватније звало Пауша, јер се овај топоним задржао као име џемата образованог око потока Пауше где је најстарији део села у којем живе једини старинци за које се не зна да су однекуд досељени.[41]

Миличиница (Пауша?) се налазила код изворишта Тамнаве око које се крајем XIV века региструје истоимена жупа у саставу

[37] Павловић, стр. 406 и 795.

[38] Ћоровић Љубинковић, Љубинковић, стр. 155; Вујовић, стр. 64.

[39] Радосављевић, Књига прихода, стр. 17.

[40] Исто, стр. 16-17.

[41] Павловић, стр 480 и 795. Занимљив је и закључак да је народ према легендарној Милици прво назвао цркву, затим речицу и на крају село. Исто, стр. 792-795.

поседа властелина Детоша, те се може закључити да је насеље, ако је тада уопште постојало, било на ободима Детошевине. Како је једна од карактеристика Детошеве земље у XIV и XV веку било постојање барем једне цркве у свакој од 12 жупа које су је чиниле, могућност постојања храма у насељу које је претходило Миличиници чини се вероватнијом.[42] Никола Горјански је након погибије кнеза Лазара заузео Детошеву земљу, али није успео да учврсти власт. Због тога је 1392. извршио замену за поседе краља Жигмунда, чиме је она ушла у састав крунских добара угарског владара у каквом статусу је сматрана до 1426. и уговора у Тати.[43] Упркос војно-правних тежњи Угара, посед је и пре и после уговора у Тати суштински био под контролом деспота Стефана и српске властеле.

Миличиница се први пут помиње као насеље у турском периоду, у попису влаха Смедеревског санџака из 1528. (1530) у нахији Ваљево као *Miliçine-raka*[44] и у пописима из 1536. и 1560. године.[45] У попису умрлих примићура, мартолоса, шахинџија и чакрџија Смедеревског санџака из 1572/73. помиње се Никола Радоје из Миличине реке којег је као умрлог мартолоса у служби заменио син Паун.[46] У *Рачанском поменику* (1616-1682) непознати монах је уписао молитвени помен за 3 житељке Миличине реке („жнвѣкѵ стою аг[ь]г[є]лїю“), с тим да постоји мало вероватна, али ипак теоријска могућност, да и 19 имена која следе, представљају имена Миличанки.[47] На истој страници налази се 1640. година која је због исписаности и недостатка места изгледа накнадно унета на горњу маргину, и нема везе са главним текстом, што отвара могућност да је помен Миличине реке можда и старији.

[42] В. Гошњић, *Архимандрит Хаџи Рувим (Нешковић – Ненадовић) – живот и књиторске тежње*, Српске старине, Својново - Крушевац 2025-б, стр. 257.

[43] Исто, стр. 258-261.

[44] Devlet arşivleri genel müdürlügü, 2009, стр. 44.

[45] А. Лома, На именословним врелима II - Осврт на нова издања старосрпских извора, Ономатолошки прилози, XVIII, Београд 2005, стр. 465.

[46] М. Васић, Мартолоси у југословенским земљама под турском владавином, Источно Сарајево 2005, стр. 198.

[47] Т. Јовановић, Поменик манастира Раче, Бајина Башта 2005, стр. 191.

У аустријско доба насеље се помиње у Најперговом попису из 1718. као *Miliscina Recka* са једном кућом.[48] Годину дана касније, помиње се у списку села која су страдала од града у јулу 1719. као *Milicsina reka*.[49] Види се да је назив насеља и даље *Миличина река* и да је изведеница *Миличиница*[50] млађи топоним који се у изворима први пут јавља тек од 1796. године.[51]

Најстарији извор из којег се посредно може закључити да је у Миличиници раније постојала црква, јесте *Рачански поменик* у којем су имена „прѣѕвитера мнхаила“ и вероватно његовог сродника „мар'ка“, као и „прѣѕвитера иванища“ са вероватним сродником „кр(ь)ств“ из насеља „мил(н)чина река“.[52] Страница представља јединствен попис приложника из редова ваљевског свештенства у XVII веку, јер свих 10 насеља у којима служе или бораве припада околини Ваљева. На основу *Поменика* може се закључити да постојање двојице свештеника у Миличиној реци указује да се тамо у XVII веку заиста налазила црква, истина уз ограду да су они можда живели у насељу, а служили у неком од околних храмова.

Највише одговара о претходној цркви даје њен парох са почетка XX века Иван Јанковић.[53] Према овом аутору, прву цркву је

[48] Д. Пантелић, Попис пограничних нахија Србије после Пожаревачког мира, Београд 1948, стр. 27 и 39.

[49] Д. Поповић, Србија и Београд, Београд 1950, стр. 22; Павловић, исто, стр. 795.

[50] Универбизацијом при којој се други елеменат замењује суфиксом у одговарајућем роду придодатим другом елементу долази до преласка Миличине Реке у Миличиницу. А. Лома, Старосрпско вьсь “село” и његови трагови у топонимији, Ономатолошки прилози, 16, Београд 2003. стр. 9.

[51] Љ. Стојановић, Стари српски записи и натписи, II, Београд 1903, стр.305, запис бр. 3711.

[52] Т. Јовановић, исто, стр. 44а.

[53] И. Л. Јанковић, Миличанска црква, непубликован рад, Шабац(?) 1933(?). Овај напис од 12 страна куцан на писаћој машини се захваљујући Илији Бољановићу из Београда налази у поседу аутора овог рада. Време завршетка дела може се датирати након 1933, у време када је аутор био у пензији. Историографска вредност је значајна, јер се писац као вишегодишњи парох миличанске цркве (1907-1922), уз богато искуство свог оца и претходног пароха Лазара Јанковића (1872-1907), показао као поуздан сведок који је на једноставан начин, успео да сачува од заборава прошлост једне подгорске цркве.

подигла у XIV веку Милица, сестра Милоша Обилића, што је забележио и Љубомир Павловић. Аутор ипак покушава да раздвоји легендарно од стварног: *„Колико у овом предању има истине, каква је била прва црква, коме је била посвећена и колико је служила, није могуће утврдити.“*[54] У тексту се још једном враћа теми мишљењем да је црква *„врло стара, али се мора сумњати у веродостојност предања по коме је прва црква задужбина Милице ... Без сумње да је доцније него датума, али опет из XV или XVI века.“*[55] Занимљив је и детаљ о храсту који доводи у везу са првобитном црквом: *„Мало испред старе цркве, од прилике где је сада заједнички споменик свима изгинулим грађанима Општине миличанске од 1912-1918... налазио се један стари лужњак, који је у пречнику имао око два метра, а чије су гране биле више суве но сирове, стар вальда преко 500 година. Овај лужњак несумљиво је сведок подизања прве цркве, али ништа нам није могао рећи. Раније је био шупаљ и његова шупљина је служила за келнерај онима који су код цркве овда-онда мејанисали, па је доцније ова шупљина обрасла и зарасла. Кад је почета нова црква да се гради 1905 године, овај лужњак је оборен.“*[56]

Писац монографије је упркос утицају предања, ипак разрешио загонетне околности у којима је страдала миличанска црква: *„Зна* (се) *да је на истом месту подигнута и друга* (црква)*, и да је ова друга била посвећена св. ап. Петру и Павлу. За ову другу цркву зна се, да је била дрвена, да је била покривена кровином, и да је због непажње изгорела око 1726 године. Пропаст ове цркве предање везује за фамилију Бабића Радовановића из Миличинице: каже се да је неко из ове фамилије с вечера са упаљеним лучем ватао раке у миличанској реци, која протиче испод цркве. Кад је угарчић догорео до ноката ови ловци су на догорели угарак припалили другo парче луча а догорели угарчић бацили у шуму иза себе и отишли даље низ воду. Међутим бачени угарчић је полако упалио суво лишће и ватра се полако ширила, дошла до црквене порте која је била обалом ограђена. Ова се обала упалила, ва-*

[54] Јанковић, исто, стр.1.

[55] Исто, стр. 7.

[56] Исто, стр. 1.

тра је прешла у порту, дошла до цркве, ову запалила и ноћу је изгорела.“[57]

Недељко Радосављевић примећује да су цркве под османском влашћу у највећем броју случајева биле дело локалне заједнице, а не појединаца, јер су економске могућности српског сељака биле скромне, те ни најистакнутији чланови нису могли сами да изнесу терет таквих градитељских подухвата. Тек касније, када би црква била сграђена, појединци су своју религиозност исказивали даривањем икона, књига, антиминса.[58] Слично се догодило и у Миличиници 1790-их када улогу ктитора преузимају парохијани међу којима се истичу поједине породице. Парох Иван Јанковић за подизање цркве брвнаре као најзаслужније не сматра свештеника Јевту Бошковића, неколико представника његове фамилије и народ, као што наговештавају натписи у цркви, већ првенствено Митра Мајића Миличанца за којег каже да је неимара *„погодио и исплатио за подизање старе цркве на месту где су пре ње биле прве две“*.[59]

Док су мајстори радили свој посао Митар се бавио трговином, због чега је често остајао на путу по недељу дана. *„Међутим и онда, као и увек код ситних и пакосних јавила се завист, што ће Митар подизањем цркве да се популарише, - и ако им је требала црква - нису волели што се ова подиже поглавито заузимањем Митровим, па у одсуству Митровом почели су наговарати мајсторе да напусте посао, јер да то тобоже народ неће и не може платити, нити је ико Митра овластио да за рачун народа предузима тај посао.“*[60]

Завидљивци су тако говорили данима, све док нису поколебали мајсторе да прекину посао, покупе алат и да се запуте Митровој кући. *„Митар је био на путу трговачким послом, а кад је дошао кући и затекао мајсторе код своје куће где седе, изненадио се и упитао их је зашто су дошли и зашто не раде? Ови су му одговорили да им досадили људи из села, који им свакодневно*

[57] Исто.

[58] Радосављевић, књига прихода, стр. 41.

[59] Јанковић, исто, стр. 2.

[60] Исто.

причају да погођену цену за свој рад неће моћи ни од кога наплатити, да народ не зна за њихову погодбу са Митром, нити може нити хоће да их плати. На ове речи Митар уведе мајсторе у своју собу, отвори пред њима један сандук у коме је била једна зобница са доста сребрног новца и просутих у сандуку талира и упита: може ли ово платити цркву - мајстор му одговори да може. На то му је Митар рекао да иде и продужи рад и да ће он сам, ако нико не хтедне, платити погођену цену."[61]

Након кризе у градњи цркве, Митар је почео да прикупља у народу прилог. Негде га је лако добијао, а онима који су се изговарали да немају готовине Митар је куповао свиње, макар их претплаћивао, да би након исплате одмах узимао новац за цркву. *"Кажу да је било и оваквих случајева: дође Митар извесној кући за прилог, и они му одговоре да немају новца и да немају из чега добити, нити стоке имају за продају да би дошли до пара. Кажу да од стоке имају само једну крмачу. Тада Митар испита да ли је крмача супрасна, па ако јесте, - погађа се и купује прасе кад се ова опраси, одмах га исплаћује и од дотичног узима прилог за цркву."*[62]

Захваљујући парохијанима и личном заузимању, Митар Мајић је успео да се градња цркве заврши и исплате мајстори који су ценили његову пожртвованост, те су му у знак благодарности саградили *"вајат, чији је рад сличан раду цркве, а који и дан дањи постоји код његових потомака."*[63] Ни народ није остао глув, већ је у знак захвалности пристао да црква брванара буде посвећена св. Георгију, што је била Митрова слава.[64]

Право име Митрово било је Дмитар,[65] а презиме Мајић је користио, јер су његови преци били пореклом из Маји(н[ов]и)ћа код Ваљева.[66] Почетком XVIII века два брата од маји(н[ов]и)ћких Лазаревића су се преселили у Миличиницу где су од једног на-

[61] Исто.

[62] Исто.

[63] Исто, стр. 1-2.

[64] Исто, стр. 2.

[65] Ћоровић Љубинковић, Љубинковић, исто, стр. 155.

[66] Јанковић, стр. 2.

стали Миловановићи, а од другог Перићи[67] (Митрови преци и брата му Радојице). За њих се сматрало да нису склапали пријатељства са Турцима, јер их нису трпели и кад год би им се указала прилика нападали су их.[68] Сам Митар је *„био отмен, бистар и имућан човек, па поред тога што је имао кућу и имање у „Крањанима“,*[69] *које му је задругa радила-трговао је: куповао је свиње у околини, гонио их у Шабац и продавао.“*[70]

Како је у то доба владала нестабилност презимена, постоји могућност да је Митар Мајић Миличанац иста личност као и Митар Антонић из Миличинице који је са Николом Млађеновићем из Суводола и Иваном Антићем из нахије шабачке приложио 1796. манастиру Рачи *Јеванђеље* у вредности од 150 гроша.[71] *„Као првак у свом селу учествовао је на састанцима и саветима народних првака пред устанак 1804. год. у Свилеуви и другим местима, као и у борбама.“*[72] Погинуо је 1804. приликом покушаја устаника да заузму Шабац.[73]

Неимар је био Игњат Петровић[74] за којег Недељко Радосављевић претпоставља да је био Осаћанин,[75] док за цркву брвнару сматра да је реч о једном од *„најуспелијих примера сакралног градитељства осаћанске неимарске школе, која је у западној Србији и у Шумадији била најзаступљенија крајем 18. и у првој половини 19. века. Градитељи из Осата ... били су познати управо по подизању објеката од дрвене грађе, мада има и грађевина које су зидали од чврстог материјала.“*[76]

Бранко Вујовић сматра да је неимар кривајске цркве Михаило Петровић можда био у сродству са *„Игњатијем Петровићем,*

[67] Павловић, стр. 796.

[68] Јанковић, стр. 2.

[69] Засеок у Миличиници (Павловић, стр. 794 и 796-798).

[70] Јанковић, стр. 2.

[71] Стојановић, стр. 305, запис бр. 3711.

[72] Јанковић, стр. 2.

[73] Мемоари проте Матије Ненадовића, Београд 1893, стр. 96 и 161.

[74] Ћоровић Љубинковић, Љубинковић, стр. 155.

[75] Осат је област у источној Босни, око Сребренице.

[76] Радосављевић, књига прихода, стр. 13.

коīа īамīимо као неимара цркве у Миличиници".[77] Градња цркве брвнаре у Миличиници (1791-1792) се заиста може уклопити у распоред радова тајфе Михаила Петровића: Криваја (1790 и 1797),[78] Боговађа (1793-94),[79] Рабровица (1795)[80] и можда Моравци (1797-98). Међутим, закључку о ближим везама ових тајфи противуречи податак да је Михаилова дружина била позната по градњи зиданих цркава (Криваја, Боговађа, Рабровица, Моравци), док је у Миличиници реч о цркви од дрвета. Ближим везама противуречи и податак да су Атанасије (претходни неимар Михаилове тајфе) и Јефтан (један од мајстора) били из Сарајева, а не из Осата.[81]

Градњи цркве је претходио последњи аустро-турски рат (1788-1791) током којег су српски устаници уз помоћ Аустријанаца у два наврата имали пуну контролу над нахијом Ваљево,[82] док су ван тих периода поједини делови често били ничија земља, те је сасвим разумљиво што су Срби у некој врсти слободе, у поткрилију планине Влашић на којој се налазило једно од места окупљања устаника,[83] развили идеју о градњи цркве.

Много већу пажњу скреће датум почетка градње (23. август 1791.), јер пада у време када су по наређењу Порте Махмуд-паша Бушатлија и Цимирота са трупама у којима су значајан део

[77] Вујовић, стр. 81.

[78] Милићевић, стр. 428; Вујовић, стр. 81-82.

[79] Гошњић, 2025-а, стр. 20-24.

[80] Библиотека цркве у Лесковцу, Триод, Лавов 1730, последњи лист; Гошњић, 2025-а, стр. 24-25.

[81] Стојановић, стр. 293, записи бр. 3650-3655 и стр. 299, запис бр. 3684.

[82] С. Гавриловић, Ка српској револуцији, у: Историја српског народа, IV-1, Београд 1986, стр 372, 378, 385-386 и 393. Устаници су ослободили Ваљево 10. марта 1788. после чега су држали истоимену нахију до почетка октобра 1788. када се Михаљевићев фрајкор повукао палећи све за собом и присиљавајући становништво да пође са њим. Нахија је поново дошла под пуну контролу устаника и Аустријанаца након престанка примирја (јун 1789.) и у том статусу је била до августа 1790. када је командант фрајкора Деспот Лукић, због масовног дезертерства војске која је кренула да спашава своје породице од Турака, био принуђен да напусти Ваљево.

[83] Гавриловић, стр. 371-372.

чинили Арбанаси римокатоличке вере[84] заузимали побуњену Србију и Влашку након повлачења Аустријанаца договореног Свиштовским миром (4. август 1791.).[85] Тада је у нахији Ваљево опљачкано и запаљено најмање 6 манастира и 8 мирских цркава, при чему су поштеђени само манастир Грабовац и црква у Паунама.[86] Манастир Боговађа је запаљен 14. августа,[87] што је свега 9 дана пре почетка радова на цркви у Миличиници, те се намеће логично питање: Зашто се гради нова црква у време када се постојеће пљачкају и пале, нарочито стога што верске повластице султана Селима III којима се олакшава њихова обнова још увек нису биле ни у наговештају?

Очигледно је да се у Миличиници среће јединствени случај тајне градње цркве на месту претходне, без обавезне сагласности османских власти, о чему сведочи парох Иван Јанковић према којем је грађа за цркву *„отесана и припремљена под шумом буквaком иза воденице, што је код цркве. Док су мајстори тесали грађу, - била је постављена нека врста страже по околним брдима да би, на случај да Турци наиђу, јавили мајсторима да престану са радом, тесањем, да се не би открио рад на подизању нове цркве.“*[88]

Истоветни дух предања преноси пола века касније Мирко Милојковић: *„Е, вакат је да и трећи пут начине светињу што је постојала још од Косовског боја. Сељаци улас пристану, усправиће је, вала, па да ће сви под јатаган отићи“*.[89]

---

[84] М. В. Коцић и Д. М. Елезовић, Успон Махмуд-паше Бушатлије као одраз кризе Османског државног система, Баштина, 46, Приштина-Лепосавић 2018, стр. 294.

[85] А. Лаиновић, Француска штампа о Махмуд-паши Бушатлији и Црној Гори с краја XVIII века, Историјски записи, 8, св. 11, књ. 1-2, Цетиње 1955, стр. 342; Коцић, Елезовић, стр. 298; Гошњић, 2025-а, стр. 20-21.

[86] Стојановић, стр. 280-281 и 291-292, записи бр. 3650 и 3601; Б. Маринковић, Хаџи Рувим - Пре целине, пре смисла, I и II, Ваљево 1989, стр. 371, Ваљево 1990, стр. 65-66; Библиотека манастира Ћелија, Скрижал, Москва 1656.; Гошњић, 2025-а, стр. 20-21.

[87] Стојановић, стр. 293 (записи бр. 3650-3655).

[88] Јанковић, стр. 1-2.

[89] Милојковић, 1991, 62.

О овом феномену сведоче и покушаји колебљивих сељана да одврате мајсторе од градње, али и топоним *Авдина рупа* настао према Турчину кога су Миличанци убили и бацили у *„вртачу у Понору, која се прозвала „Авдина рупа“. Турци дуго нису знали за судбину Авдину, а кад су сазнали да је у Миличиници страдао, нису могли пронаћи убицу, али су казнили цело село да плати неких 7 кеса гроша његову погибију. Ова је сума била велика, и сама Миличиница је не би могла поднети. Зато јој је Голочело драговољно помогло са две кесе гроша.“*[90]

Мирко Милојковић зна за више детаља: *„Изабрани људи се измакну у шумовите Ртове да стешу јапију и све ваљано приреде. Ондак ће журно саставити храм, те Турцима неће бити баш удесно да га нађо сагоре. Док су они на вису пословали, доле, на путељку, мотрио је стражар, да им гласне за случај какве грожње.“*[91] Када је на стражи неки Живановић[92] у беспослици и на летњој јари заспао, путем је дошао злогласни Турчин Авдо који је стражара упитао шта ради ту, док је из шуме одјекивао звук секира. Живановић је након безуспешног изговора да је заспао на путу, на крају морао да упуца Турчина са леђа и да га баци у јаму под Оштриковачом, говорећи само Митру Миличанцу о својој погрешци. Када је Авдин коњ стигао у Каменицу, Турци су у потрази за њим доспели у Миличиницу где су, након узалудног испитивања, на крају разрезали глобу на село од три кесе. Миличанци некако скупе две кесе, а трећу им дају Голочелци.[93]

Црква брвнара сграђена у супротности са вишевековним ригорозним одредбама шеријатског закона би пре или касније била запаљена да убрзо нису ступиле верске реформе Селима III по којима се Србима коначно дозвољава олакшана обнова цркви, уз пређутну могућност да се могу градити и на местима где никада нису биле. Захваљујући овој срећној околности доспела је до нашег доба и добила статус споменика културе

[90] Јанковић, 1933(?), 10.

[91] Милојковић, 1991, 62.

[92] Предак Живановића (Кукићи) се доселио као слуга из Кука у Округу београдском. (Павловић, 1991, 797).

[93] Милојковић, стр. 62.

од великог значаја[94] сведочећи о нараштају који је у тежњи да искаже верске потребе, упркос опасности због незаконите градње и у оскудици да подигне богатији храм, одлучио да то учини од дрвета из околних шума.

Поред цркве, наспрам *"женске припрате"* постојао је звоник висок око 15 м на четири храстова стуба укопана у земљу, у конусу, са кровом од шиндре и три звона. Када су стубови пропали, онда су зазидани у висини од 1,5 м. Упркос томе, око 1895. сва три звона су морала да буду спуштена ниско да не би пала.[95]

Следеће године је слеме на цркви због прокишњавања обновио Антоније Мијаиловић из засеока Крањани у Миличиници.[96]

Током ноћи 16-17. октобра 1890. црква је провољена *„потко-павањем са северне стране западних врата али из цркве није ништа однето, јер ничега згодног од вредности у цркви није било."*[97]

Радови мањег обима су вршени 1952, 1976. и 1995. (поправљен кров и тротоар око цркве). Током 1996. су израђена нова врата у истом стилу на западном порталу, док је Миодраг Марковић конзервирао престоне иконе.[98]

Поред цркве брвнаре, на југоисточној страни постоји некропола коју чине *„3-4 гроба са положеним споменицима"*.[99]

Поред сеоског гробља *„постоји плац који се зове „Мађарско гробље". На њему и сад има доста камења-споменика, и овај плац нико не користи*".[100] На једном од надгробника је натпис *„Здје почивајет раб Божији Нико Сиров(ље)вич, поживи 49 год. Служио кнеза Милоша 12 год. умре 27. јануара 1864 год"*.[101]

---

[94] Решење Завода за заштиту и научно проучавање споменика културе НР Србије, бр. 389/50 од 7. априла 1950, бр. 389/50.

[95] Јанковић, стр. 3.

[96] Исто.

[97] Исто .

[98] Завод за заштиту споменика културе Ваљево, Цркве и манастири - Црква брвнара у Миличиници, приступљено 4. децембра 2025. (https://vaza.co.rs/nepokretno-nasledje/crkve-i-manastiri/crkva-brvnara-u-miliinici/).

[99] Јанковић, стр. 10.

[100] Исто, стр. 8-9.

[101] Исто, стр. 10.

Када је 1906. у Миличиници изграђена четврта црква (од тврдог материјала, зидана), црква брвнара је добила статус споредног храма у коме се богослужење вршило само појединим данима у години. За 114 година појања цркве брвнаре (1792-1906) служило је 15 пароха:

Јевтимије (Јевта) Бошковић (1791-1794) - Служио као свештеник током градње цркве брвнаре. Највероватније се замонашио у манастиру Враћевшници.

Стефан Бошковић (?-?) - Не зна се када је тачно служио. Умро у 41. (51?) години и сахрањен близу цркве. На споменику је натпис *„Зд почиваетъ раб Божи свештенојерej Стефан Бошковић, поживе 51 год. Престави се...*“[102]

Јеротије ? (?-?) - За време његовог пароховања 1799. је освећена црква.[103]

Иван Гајић (?- 1826?)[104]

Јован Кремановић (1826?-1830?) - Свештеник који је дочекао Јоакима Вујића и примио га на преноћиште („*Ја код ї. оца Јоана Кремановича, пароха, пребудем на преношчију.*“).[105]

Ђорђе Поповић (1830-1845) - Добио синђелију 26. априла 1830. од ужичко-ваљевског митрополита Герасима на Миличиницу и Црниљево[106] за која се претпоставља да су чинила парохију.[107] Започео вођење црквених протокола. Оставио потомке у Крањанима.[108]

Бранко Лукић (1845-1851) - Пореклом Ужичанин.[109]

Јаков Протић (1851-1862) - Пореклом из Буковице.[110]

Илија Симић (1862) - Пореклом из Црниљева.[111]

---

[102] Исто, стр. 5 и 10.

[103] Ђоровић Љубинковић, Љубинковић, стр. 155.

[104] Јанковић, стр. 5 и 10.

[105] Вујић, II/34.

[106] Н. Радосављевић, Шабачка епископија по Попису из 1836, Гласник МИАВ, бр. 34, Ваљево 2000, стр. 81

[107] Деценијама касније (1874) Миличанску парохију и даље чине Миличиница и Црниљево, а нови парохијани су из Влашчића (заселак Оглађеновца), што је случај и 1895. (Радосављевић, књига прихода, стр. 19).

[108] Јанковић, стр. 5.

[109] Исто.

[110] Исто.

[111] Исто.

Илија Младеновић (1862-1868) - Оставио запис у једној црквеној књизи: „произведен би за свештеносл҃жителя на парохиѵ миличанскѵ на сошествіе св. дѵха ѵ шапцѵ“, а прву литургију у Миличиници одслужио 17. јуна 1862. године.[112]

Никола Миловановић (1868) - Привремени парох.[113]

Стеван Поповић (1868) - Привремени парох. Пореклом из Осечине.[114]

Гаврило Протић (1868-1872) - Показао се као добар свештеник, али је дошао у сукоб са делом парохијана који су депутацијом од 40 људи код епископа издејствовали његов премештај.[115]

Лазар Јанковић (1872-1907) - Као син сиромашног земљорадника Обрада[116] из Милине на Церу служио је док није завршио Богословију у Београду. Каријеру је почео као учитељ (Конатице и Орашац код Дрена), а након рукополагања постао је парох у Миличиници у којој је служио до смрти (10. јануар 1907.), након чега је сахрањен у северо-источном делу порте. Упркос сиромаштву, са попадијом Марицом из Смедерева је успео да ишколује шест синова[117] и да збрине кћери (Катарина и Милица, док судбина треће кћери није позната).[118] За његово време изграђена је последња црква, за коју је настојао да буде *„по новом плану“*, а не попут Црниљевске и Каменичке. Одиграо је велику улогу у поновном отварању школе у Миличиници.[119]

---

[112] Исто.

[113] Исто.

[114] Исто.

[115] Исто.

[116] Исто, стр. 7. По Обраду који је користио презиме Панић, његови потомци су се називали Обрадовићи, али је коначну превагу однело презиме Јанковић.

[117] Иван је завршио Духовни семинариј у Русији. Михајло се након завршетка Учитељске школе, Богословије и Богословског факултета у Атини замонашио као Мирон, упокојивши се као архимандрит манастира Боговађе у којем је сахрањен. Владимир је завршио подофицирску школу, Боривоје Правни (Београд), Петар Машински (Београд), а Милорад Медицински факултет (Грац).

[118] Исто, стр. 5.

[119] Исто, стр. 5-6.

Иван Јанковић (1907-1922) - Родио се у Миличиници 4. новембра 1879. године. Основну школу је завршио у селу, гимназију у Шапцу, а Духовне семинарије у Русији. За свештеника је рукоположен на рођендан 1904. када је додељен оцу за капелана, а по његовој смрти је и сам постао миличански парох. Учествовао је у градњи последње цркве. За време Првог светског рата био је интерниран у логор у Нежидеру (новембар 1915. - новембар 1918.) где умало није умро од глади, због чега му се здравље нарушило. По повратку, убедио је парохијане да се 1921. подигне споменик палим борцима за слободу, на који није уписано неколико имена, попут Бранислава Павловића (јединац у мајке), јер су њихови најближи веровали да ће се вратити. Упркос везаности за Миличиницу, измолио је премештај на Мишарску парохију због школовања деце и лакше службе, на коју је отишао 20. маја 1922. године. У Миличиници су му остали сахрањени родитељи и троје деце. Аутор непубликоване монографије *„Црква миличанска“*.[120]

Четврта црква - Стање касе цркве брвнаре у Миличиници је могуће пратити у периоду 1846-1863, јер је сачувана књига прихода која се у Србији почела водити од 1837. године. На основу ове књиге могуће је видети да су црквени приходи потицали од закупа земљишта,[121] механе,[122] воденице,[123] дућана,[124] вашаришта,[125] камате на позајмљени новац појединим парохијанима[126] и других извора (звона,[127] тас, освећење уља, восак,...).[128]

[120] Исто.

[121] У миличанској цркви је 1836. поред нешто драгоцености, књига и новца, било и „3 дана ораће земље и 1 нова кућа“ (Н. Ђокић, О. Думић, Списак цркви наодећи у Окружју ваљевском и описаније сваке цркве понаособ у целом њеном состојанију, Колубара - Велики народни календар за преступну 2012. годину, Ваљево 2012, додатак 23-24).

[122] Механа почиње да се издаје највероватније од 1847-1848 године.

[123] Воденица почиње да се издаје нејвероватније од 1850-1851 године.

[124] Дућан почиње да се издаје највероватније од 1858-1859 године.

[125] Павловдански вашар се у књизи прихода региструје од 1858-1859 године.

[126] Од 1862-1863 новац почиње да се улаже у Управу фондова.

[127] Приходи од звона се појављују од фебруара 1847. што указује да су у блиско доба набављена.

[128] Радосављевић, књига прихода, стр. 25-28.

Од 1846. приходи (534,32 гроша) непрекидно расту, а врхунац достижу 1860. (3.861,26), после чега следи мањи пад до 1863. године. Расходи су били знатно мањи и кретали су се од 0,00 до 765,10 гроша, с тим да једино у обрачунској години 1858-1859 имају значајнију вредност (1.921,32), што је вероватно било у вези са радовима на цркви. Када се од прихода одбију расходи, види се да црквени капитал непрекидно расте, те од 22 гроша и 18 пара у 1836.[129] и 1.962,02 гроша у 1846. нарастају на 27.403,47 гроша у 1863. години.[130]

Очигледно је да се управа домаћински старала о економском напретку цркве, а према пароху Ивану Јанковићу тако се наставило и у наредним деценијама, што је омогућило да се од створеног капитала подигне нова црква.[131]

На лицитацији од 19. јула 1904. у Окружном начелству у Ваљеву посао градње нове цркве са предрачунском вредношћу од 10.512,25 динара,[132] добио је извесни Цветко, пореклом из Старе Србије, а план је израдио инжињер Општине шабачке Фрањо Рајт, по угледу на цркву у Цветуљи, са нешто измена. У јесен 1905. су урађени темељи, а наредне године је црква завршена за 13.500 динара црквеног капитала. Народ је обезбедио превоз цигле (испечена у црквеној луци), камена (извађен у Оштриковачи), песка (донет из Козарице) и додатних 2.500 динара за уређење унутрашњости. Иконостас је израдио столар Божа Митровић из Косјерића, иконе су дело иконописачке радионице Ивковић из Новог Сада, а књиге и друге утвари су пренете из старе цркве. Рођени брат миличанског пароха Ивана Јанковића архимандрит Мирон (Јанковић) је са Свете Горе донео оковано јеванђеље, сребрни путир са дискосом, кашичицом и копљем, неколико пари дарака и једно одјејање. Када се вратио са ходочашћа из Свете Земље, донео је и делић Часног

[129] Ђокић, Думић, додатак 23.

[130] Радосављевић, књига прихода, стр. 25-28.

[131] Јанковић, стр. 4.

[132] З. Ранковић, Црква и свештенство 1904, старе вести, Колубара - Велики народни календар за преступну 2004, Ваљево 2004, стр. 194; Радосављевић, књига прихода, стр. 20.

Крста и мошти св. мученика Памфила (празнује се 16. фебруара / 1. марта).[133]

Цркву је осветио епископ шабачки Сергије 24. септембра 1906. у присуству 21-ног свештеника и бројног народа који је за сабор донео храну и пиће, док је црквена општина обезбедила јуне и 150 литара вина.[134]

Део народа на челу са председником општине Луком Радовановићем је наметнуо градњу новог храма у близини цркве брвнаре, што је било у супротности са жељом митрополита Димитрија и пароха Лазара и Ивана Јанковића који су се залагали да се сруши црква брвнара да би се на њеним темељима подигао нови храм. Иван Јанковић је сматрао да прави разлог није било спашавање старе цркве, већ тежња да се спречи подизање нове кафане која би угрозила ону коју је преко реке држао председников пријатељ Љубомир Обрадовић из Забрдице, јер је према тадашњим законима растојање кафане и цркве морало бити најмање 95 м. Овиме су Радовановићи којима се приписује нехотично паљење друге миличанске цркве пре готово два века, овог пута спасили трећу цркву од рушења.[135]

Подизање нове звонаре је прекинуто због ратова (1912-1918), а када су Аустроугари 1916. однели три звона, градња је за дуже одложена. Непријатељ је оштетио библиотеку и архив у којем је уништио протоколе венчаних и умрлих, док су протоколи рођених на време скривени. Један од аустроугарских војника је испалио два метка у икону св. архангела Михаила на северним дверима.[136] Након амортизације обвезница ратне штете (49.000 динара)[137] купљена је за цркву 1933. кућа са плацом од пароха Ивана Јанковића који је прешао на другу парохију.[138]

[133] Јанковић, стр. 4.

[134] Исто.

[135] Исто.

[136] Исто, стр. 4.

[137] М. Исић, Страдање основних школа ваљевског краја у Првом светском рату, Гласник МИАВ, 19, Ваљево 1984, стр. 143.

[138] Јанковић, стр. 4.

Новосаграђена црква је преузела улогу главног храма, а после Ивана Јанковића и Милоша Јовановића (1922-1924) који је прешао у Пироман на парохији је служило неколико руских избеглица (свештеник Николај Рафалски [1924-1927],[139] јеромонах Јежов [1927][140] и свештеник Данило Новоселцов [1927-1943][141]). После њих, као пароси службују српски свештеници са овог простора.

У Миличиници је од 6. јуна 1824. до 31. јануара 1825. постојала школа коју је водио учитељ Јаков, родом из Руме.[142] Љубомир Павловић је скренуо пажњу да је то *„најстарија школа у овом крају... зграда је била уз поток више цркве, а отворио ју је неки Јаков Аднађевић, родом из Руме“*.[143] Свештеник Иван Протић је у мемоарима записао, на основу сећања оца Петра који је био ђак школе, да је зграда *„била начињена од кољa (кочева) пободеног у земљу и уплетеног прућем грабовим, а изнутра олепљена балегом. Мађистар (учитељ) био је из прека, а звали су га Швабом. Учили су писати и без таблице и арције овако: на средини школе посуо би се пепео и уравњао, па са једним шиљатим дрветом уместо писаљке писали би слова. Од књига је био само старословенски буквар и псалтир.“*[144] Поред ђака Петра, зна се и за Живана Антонића (Митровић) из Ликодре, Веселина Милићевића из Мојковића, Нешу из Грачанице, Ивана Миловановића из Каменице и Петра Томића из Ћелија (Драчић). Сви су се касније запопили, осим Живана Ликодре који је постао капетан и начелник у Ваљеву.[145]

---

[139] Рођен 1882, рукоположен за свештеника 1912. године. Умро у шабачкој болници. За време његовог парохованја купљено је звоно. Свети архијерејски синод, Шематизам Источно православне српске патријаршије по подацима из 1924. године, Сремски Карловци 1925, стр. 317; Јанковић, стр. 5-6.

[140] Служио је само један месец. Јанковић, стр. 5-6.

[141] Дошао је из Рибарске бање. Имао је најмање седморо деце. Купио је за цркву кућу са плацем (Јанковић, стр. 5-6). Убијен је 13. априла 1943. од непознатих починиоца (https://balkanist.rs/milicinica/ приступљено 4. децембра 2025.).

[142] Ћоровић Љубинковић, Љубинковић, стр. 159.

[143] Павловић, стр. 795.

[144] П. М. Протић, Црква Каменичка у срезу подгорском, округу ваљевском, епархије шабачке, Глас Цркве - Службени орган Епархије Шабачке, часопис за црквени и просветни живот, 4-5, Шабац 1928, стр. 64.

[145] Исто.

Марија Исаиловић сматра да је Јакова наследио Алекса Стојшић, *„сигурно после 1825. године"*, што се не уклапа са књигом прихода Суда ваљевског у којој је убележено 2 гроша и 20 пара добијених од учитеља Алексе из Миличинице за 2 тепа хартије, али 1. августа 1823, у време када Јаков није ни дошао.[146] Ако се овај извор упореди са тврдњом Ивана Протића да је његов отац Петар био ђак школе *„од 1823.*(?) *до 1826. год."*[147] отвара се могућност да је миличанска школа нешто старија и да је њен први учитељ био Алекса (Стојшић?).

Делатност учитеља Алексе (Стојшић?) се можда може повезати и са тврдњом Обрада Мићића из Миличинице, по којем је школа поново отворена 1830-их. Неки од ђака су били Панта Миловановић, предак Илића из Крањана и један од првих судија у Лозници и неки Симић из Црниљева који је постао свештеник и адвокат. Исти за прву школу није знао где се налазила (престала са радом око 1838.), али за ову у којој је последњи учитељ био Максим звани Грк, карактеристичан по томе што је носио ћурче, каже да је била *„западно од старе цркве, одмах преко потока, у садашњем јабучњаку"*. Зграда је била *„двоспратна, и по њеним развалинама деца су се играла око 1845 год."*.[148]

Парох Лазар Јанковић је по доласку у Миличиницу био принуђен да децу шаље на школовање у Ваљево, док су остала деца ишла у Осечину или Каменицу. Због удаљености датих школа, свештеник Лазар Јанковић је 1881. на црквеном плацу, са западне стране тадашње општинске суднице основао трећу школу.[149] Први учитељ је био Андрија Перић, потомак ктитора Митра Мајића, који није био обучен за овај позив, због чега га је јерej Лазар увече спремао за наредни учитељски дан. Народ је због удаљености школа у Осечини и Каменици почео радо да шаље децу у нову школу,[150] што је након изградње зграде са учиони-

[146] М. Исаиловић, Школе у ваљевском крају 1804-1918, Ваљево 1986, стр. 55.

[147] Протић, стр. 64.

[148] Јанковић, стр. 7.

[149] Јанковић, стр. 7; С. Радић, Културно-просветне прилике у Ваљевском округу 1944-1947. године, Гласник МИАВ, бр. 30, Ваљево 1996, стр. 204; Исић, стр. 341.

[150] Прве године школа је имала 77 дечака и 42 девојчице (Радић, стр. 204).

цом, ходником и две собе (*„у шепер“*) око 1883. олакшало прелазак на државно финансирање. Зграда је због слабог материјала примљена за привремену, а за потребе ђака који су долазили из даљине, црква је уступила парохијску кућу. За првог учитеља је постављен Стеван Поповић Ужичанин који је учио децу око 7 година.[151]

Уз све десад изложено навешћемо да је Јоаким Вујић забележио и то да покрај цркве постоји извор лековите воде *Дворишше*, што је општа појава код многих православних храмова, али је необичан хидроним који је употребљен, јер је пре назив за стара утврђења и сличне грађевине, него име за извор? [152]

Милан Ђ. Милићевић помиње извор поред цркве, сматрајући да је реч о правом извориште Тамнаве,[153] док Феликс Каниц наводи да му је изузетно пријала кисела вода из северног Црниљева,[154] што се вероватно односило на овај извор.

Љубомир Павловић описује *Понор* у средини Миличинице који је уствари обична карсна понорница која под висом Оштриковачом понире у једну вртачу: *„Са северне сшране ове чукаре из једне мале ūећинице избија врелом мала речица, ūознаша ūод именом Миличиница, која није ништа друīо до ūрекинуши Понор.“*[155]

Иван Јанковић региструје извориште *Киселу воду* у средини Црниљева, у котлини испод Влашића. Од извора у околини помиње извор у *Голубњари* (јаз код воденице), затим извор у потоку источно од школе (подигнута 1832. са два одељења након одвајања од Миличинице) и још неколико извора северно од главног извора у њивама Бељића и Павловића којима се народ служи.

Главни извор са 80 ари плаца је око 1870. купио за багателу ваљевски окружни лекар Машин, али на стублини из које се захватала вода није ништа радио. Његов син Александар је 1897.

[151] Јанковић, стр. 8.

[152] Вујић, 34/2.

[153] Милићевић, стр. 409 и 420.

[154] Каниц, стр. 408 и 420.

[155] Павловић, стр. 67, 76, 388 и 392.

дошао да се убаштини доводећи мајстора вичног раду са цементом да озида чесму. Након вађења стублине и копања (1,5-2 м) наишло се на камене плоче између којих је избијала кисела вода, мешајући се са слатком водом која је извирала изнад плоча. Радници причају да су пробали само киселу воду из дубина, али се она није дала пити, јер је била исувише кисела. Иако се испод плоча чуо хук, Машин није смео да плоче разбије, јер се бојао да не остане без воде, те је зидање започео са њих. Пошто је вода слабо текла на постављену цев, нарочито лети за време суше, народ је поново почео да захвата воду.[156]

На средини имања Бељића и Павловића постоји још неколико извора са водом која је избијала на површину и пиштољином од 2-3 ара која се гибала под ногама, због чега власници нису дозвољавали да се очисте и направе резервоари да народ не би газио земљу, разваљивао ограду и правио путеве. Стока је волела овде да пасе зими, јер се снег није држао, а земљиште се није мрзло. Када је дошло до глобалне економске кризе (1828-1929), Бељићи су дошли на помисао да закопају и очисте извориште да би га експлоатисали као минералну воду. Приликом радова, на дубини од 1-1,5 м, пронађена су три потпуно очувана сантрача од борових облица.[157] У једној од бушотина вода је *„била бела као млеко, шт̄о је свакако и знак да има мноīо уīљене киселине“*.[158]

ЗАКЉУЧАК

Црква брвнара у Миличиници привлачи пажњу архитектонским одликама које су појединим елементима постале узор малом броју сличних грађевина. Међутим, главна јединственост ове цркве је везана за градњу, јер је подигнута у турском добу (кр. XVIII) без знања османских власти и у одсуству тешко доступних дозвола. Неуспех Турске да нелегалну и тајну градњу препозна и сузбије као напад на сопствено устројство, што је у ранијим вековима било незамисливо, био је један од симптома

[156] Јанковић, стр. 8.

[157] Постојање борове шуме у блиској околини није потврђено.

[158] Јанковић, стр. 9.

дубоке унутрашње кризе, а истовремно и знак васпостављања српске државности и почетак духовности на новим основама. Ово је један од кључних разлога због којих цркву брвнару у Миличиници треба трајно сачувати као јединствени споменик српске културе.

Извори

- Библиотека манастира Боговађе, *Пролоī за јун, јул и авīуси*, Русија пре 1789.
- Библиотека манастира Ћелија, *Скрижал*, Москва 1656.
- Библиотека цркве у Лесковцу (колубарски), *Триод*, Лавов 1730.
- Ј. Вујић, *Путешествије по Сербији*, I-II, Београд 1902.
- Н. Ђокић, О. Думић, *Списак цркви наодећи у Окружју ваљевском и описаније сваке цркве понаособ у целом њеном состојанију*, Колубара - Велики народни календар за преступну 2012. годину, Ваљево 2012.
- Решење Завода за заштиту и научно проучавање споменика културе НР Србије, бр. 389/50 од 7. априла 1950.
- И. Л. Јанковић, *Миличанска црква*, непубликован рад, Шабац(?) 1933(?).
- Т. Јовановић, *Поменик манастира Раче*, Бајина Башта 2005.
- *Мемоари проте Матије Ненадовића*, Београд 1893.
- Д. Пантелић, *Попис поīраничних нахија Србије после Пожаревачкоī мира*, Београд 1948.
- Н. Радосављевић, *Стара црква у Миличиници - Књиīа прихода и расхода 1846-1863*, Београд 2012.
- З. Ранковић, *Црква и свештенство 1904, старе вести*, Колубара - Велики народни календар за преступну 2004, Ваљево 2004.
- Свети архијерејски синод, *Шематизам Источно православне српске патријаршије по подацима из 1924. īодине*, Сремски Карловци 1925.
- Љ. Стојановић, *Стари српски записи и натписи*, II, Београд 1903.
- Devlet arşivleri genel müdürlügü - Osmanh Arsivi, *MAD 506 numarali Semendire livâsi icmâl tahr^r defteri (937/1530)*, Ankara, 2009.

Литература

- М. Васић, *Мартолоси у јуīословенским земљама под турском владавином*, Источно Сарајево 2005.
- Б. Вујовић, *Старине цркве-брвнаре у Миличиници*, Гласник МИАВ, 19, Ваљево 1984.
- Б. Вујовић, Уметност обновљене Србије 1791-1848, Београд 1986.
- С. Гавриловић, *Ка српској револуцији*, у: Историја српског народа, IV-1, Београд 1986.

- В. Гошњић, *Архимандрит хаџи-Рувим (Нешковић-Ненадовић) - Живот и књиторске тежње*, Српске старине, Својново-Крушевац 2025.
- В. Гошњић, *Колубарски властелин Детош*, у: Крај Другог светског рата у Србији: Осамдесет година од Светосавског конгреса у селу Ба, тематски зборник радова, уредници А. Лукић и А. Ђукић, Љиг-Ваљево, 2025.
- Завод за заштиту споменика културе Ваљево, *Цркве и манастири - Црква брвнара у Миличиници*, приступљено 4. децембра 2025. (https://vaza.co.rs/nepokretno-nasledje/crkve-i-manastiri/crkva-brvnara-u-miliinici/).
- М. Исаиловић, *Школе у ваљевском крају 1804-1918*, Ваљево 1986.
- М. Исић, *Страдање основних школа ваљевског краја у Првом светском рату*, Гласник МИАВ, 19, Ваљево 1984.
- М. Исић, *Основно школство у Србији 1918-1941*, књига друга - грађа, Београд 2005.
- В. С. Караџић, *Као српски Плутарх или Житија знатни Србаља у Србији нашега времена*, Даница – Забавник за годину 1829.
- М. В. Коцић и Д. М. Елезовић, *Успон Махмуд-паше Бушатлије као одраз кризе Османског државног система*, Баштина, 46, Приштина-Лепосавић 2018.
- А. Лаиновић, *Француска штампа о Махмуд-паши Бушатлији и Црној Гори с краја XVIII века*, Историјски записи, 8, свеска 11, књиге 1-2, Цетиње 1955.
- К. Лане, *Црква брвнара у Миличиници - симбол вере која је пребродила вековна искушења*, 20. новембар 2020, приступљено 4. децембра 2025. (https://balkanist.rs/milicinica/).
- А. Лома, *Старосрпско вьсь "село" и његови трагови у топонимији*, Ономатолошки прилози, 16, Београд 2003.
- А. Лома, *На именословним врелима II - Осврт на нова издања старосрпских извора*, Ономатолошки прилози, XVIII, Београд 2005.
- Б. Маринковић, *Хаџи Рувим - Пре целине, пре смисла*, I, Ваљево 1989.
- Б. Маринковић, *Хаџи Рувим - Пре целине, пре смисла*, II, Ваљево 1990.
- М. Ђ. Милићевић, *Кнежевина Србија*, Београд 1874.
- М. Милојковић, *Миличиница*, Колубара - Народни календар за просту 1991. годину, Ваљево 1991.
- Љ. Павловић, *Колубара и Подгорина*, Ваљево 1991.
- Д. Поповић, *Србија и Београд*, Београд 1950.
- П. М. Протић, *Црква Каменичка у срезу подгорском, округу ваљевском, епархије шабачке*, Глас Цркве - Службени орган Епархије Шабачке, часопис за црквени и просветни живот, 4-5, Шабац 1928.
- С. Радић, *Културно-просветне прилике у Ваљевском округу 1944-1947. године*, Гласник ИАВ, 30, Ваљево 1996.
- Н. Радосављевић, *Шабачка епископија по Попису из 1836*, Гласник ИАВ, 34, Ваљево 2000.
- М. Ћоровић Љубинковић, Р. Љубинковић, *Миличиница*, у: Археолошки споменици и налазишта I - Западна Србија, Београд 1953.